

ՌՁԲ (== 1633) տարին. — “Հայոց Նշանաւոր Գիւղերը” (էջ 807—835) նկարագրուած են շրջակայանան շրջո շրջաններուն, եւ իւրաքանչիւրը յստիկն մէջ՝ Հասարակութեանց բաժնուած։ Այսպէս Ա. շրջանը կը կազմէ Խանքենդէ Հասարակութիւնը, վերջինս ալ կը կազմէ Խանքենդէ (40 տուն, 172 հոգի), Սարով (35 տուն, 115 հոգի) եւ Նայլար (86 տուն, 363 հոգի) գիւղերը։ Ասանց մէջ կենդեցեաց արձանագիրք եւ տաղանագիրք մէջ հազարուած են շատ տեղ. Հնագիտներեն յիշէր Բաննայի խաշարը մէ ԶԻՁ (տ 1477) Թաւին, Չափառի խաշար ՌԻ, Հին Փիպի տաղանագիրք մէ ԶԶ Թաւին եւ Նմաններ. “Նշանաւոր վանքերը” (էջ 336—849) են՝ Չարեայ վանք ԺԻ. Գարէն, որ 2800 գետնաւորն անտառ ունի, Փառխառի վանք, Ս. Թարգմանչաց վանք, Թարգմանչաց անապատ, Եղաղեցավանք, Հրեշտակապետաց վանք, Քարահեթի, Մանձարեր, Հաւմաշէն, Եշտար, Ամենադիրիշ եւն. Իսկ “Նշանաւոր բերդերն” (էջ 350—353) են՝ Գանձակի բերդ, Դաւլբեանդ կամ Փառխառ բերդ, Մամուռ բերդ, Մանձարեր, Քարահեթ, Անտառավանք եւն. Գանձակի գաւառին մէջ երկու “Գերմանայեան գաւառներն, կան (էջ 354—55), Ելենէգորֆ՝ 1457 հոգի գերմանացի եւ 160 հոգի հայ, եւ Անէշէֆէ՝ 437 հոգի գերմանացի, եւ 23 հոգի հայ։ Գուխարներու գիւղերը շրջո հաս են, ընդամենը 2446 հոգի. մայրաքանիւրէնը՝ Նոյնպէս շրջո, իսկ Թարգերու գիւղերը բոլոր գաւառներ մէջ 117 հաս են, որոնց ամենամեծն եւ Իրիւնիա (730 տուն), վերին Ալիքի (474 տուն) եւն. — Այս մասին կցուած եւ մեծագիւր քառան մէ Գանձակայ գաւառի (1:500.000) եւ բազմաթիւ նկարներ՝ Գանձակի հրապարակը, ԷՄՏ-Արքաթի մկրիթը Նոյն տեղ, Բէկիւր-բէկ Մեկիւր-բէկիւրսն (“Միակ տակեր, որ մնացել եւ այս միկրներէր տոճից”), Ալիքի եւ Բէկիւր, Չարեայ վանք, Գանձակի բերդ եւ Մամուռ բերդ։

“Համէնցի Հայեր, յոյուածը (էջ 361—406), աշխատախրութիւն Ե. Մարտանայի, շարունակութիւն եւ նախընթաց Գ. Գրքեն։ Հոս եղածն եւ բնականական բարուց ժամն՝ աղաքներն եւ կրօնքէ սկսելով։ Հետաքրքրական բաժին մըն եւ “Ժողովրդական բժշկութիւնը”, հիւանդութիւնքն ու Համէնցուց տանիքի գեղերը։

“Գրաւորութիւն, փոքր հասանդի (էջ 407—8), որ Գրքն Պառչեանի յարեանի յիշատակին նուիրուած եւ՝ Պառչեանի պատկերով, կ'աւարտի բուն գիրքը։ Յաւելուածը կամ “Մարգարախութիւն, բաժինը շարունակութիւն եւ Գ. Գրքեն Ա. Պաղպալի “Նարգայի տեսութիւններ գերգաւառանի, Հասարակութեան եւ պետութեան ծագման մասին”, զոր Ե. Ալայիւնցի թարգմանած եւ քաղցիւրէնէ՝ հոս կ'աւարտի (էջ 1—24, ԳԷ. Թ—Ժ եւ Եղաղակցութիւն) Ռասցելի “Ցարեր պազարութեան” գլործին, զոր գերմաներէնէ կը թարգմանէ Խս. Յարութիւնեանց, հոս դրուած եւ Գ. Գլուխը կամ “Լեզուն (էջ 25—40) 1. Զ. Ե.

ՈՅԳՈՅԻՆ ԹԵՐԹԵՐԻ ԺՈՂԿԻՓՈՒՆԶ

1. Հին օրեր եւ չին օրերու մարդը (պատկերապար)։ — 2. Գարիտի նայ ուսանողները։ 3. Գունատիպ պատկերներով լուսադիրք — Հայու մի գիտը։ — 4. Անքնից Աշխարհագրութեան Ընկերութեան մէջ Հայաստանի վրայ ծառ մը։ — 5. Գարիտի “Համալսարան” եւ “Բանասէն-ըստագրագաւարուն”։ — 6. Լեւնայիւր։ — 7. Երկու տանական լուսադիրք գաւառունը։ — 8. Երկու խոսք առ “Բազմակէս”։ — 9. “Հայերնիկի” իմրազնունտն այրած։

Օգտակար խորհրդներ։

1. Հին օրեր եւ չին օրերու մարդը, ինչպէս ծանօթ եւ իրմիւրեան Գրաւիւն Մրցատակարարութեան վերջին հանգիսին մէջ կ'արեւտակարարեցաւ եւ Ե. Գ. Մարգարեան յիշեալ երկաթիւրութիւնը՝ որ Պառչեանի Ցերդիկից Պատուելոյն կենսագրութիւն եւ ամբողջագրէ։ Այսու կը հրատարակենք այս երկաթիւրութեան վերջարանը՝ որմէ կարելի եւ նշմարել այն մեծարանքը՝ զոր կը տանէ հեղինակն առ իւր հերար՝ եւ այն փոյթն ու հոգն որով ջանացած եւ իւր գործին կատարելոյ տեղը որովմէ։ Այնչափ աւելի տիրով կը հրատարակենք այս վերջարանը՝ որովք աւելի կարծեցը՝ կրնայ գործին հրատարակութիւնը փութացնելու նպատակը, որուն անկանաք կը սպասէ մեծ բազմութիւն մը։ “Ո՛չ ոք” գէթ իր աղարթ գործուն մէջ աղարթ եւ իրեն չափ վանականի կենդրով վանքին դուրս եւ թերեւս, բարձր, վանքին մէջ ալ ոչ ոք՝ նման պարտաւորեալ իրեն չափ ուսանաւորութեան եւ իր պաշտան կրօնքն եւ իր մայր իւղուն, եւ ոչ ոք անեցած եւ իրեն չափ ստորաւորու արեւութիւնը բացառական ժամանակամոյթնը մը։

“Ամբարաններ մէջն թէպէս եւ անպակտ եղած են իր այդ արեւութիւնը պատապարտներ, սակայն ինք ալ՝ սերիլ պատուելիներու պէս՝ չէ անեցած այդ թեւարկութեանց մէջ մեղկանալու անարութիւնը. անքուն սպասաւորութեան եւ մեծ գործի մը. — Թաւրաշայեան մէջ միանգամ լուցուած յրիտանեական հասին գիտուն պահպանութեան։ Անգիւղացի կենսագիր մը բնած է՝ “Երկիրը անկն ուրիշ կը հզէ իր անշուշտ ճառագայթները փառելու այդ փառան հասրը, բայց զայն գիտակցապէս տարգանքեալ համար ալ՝ պէտք եւ քահանայութիւն մը”, Այդ քահանայութիւնը, շրջաւրով ինք քահանայ, կատարած եւ Ցերդիկից գերքան դժբանայ։

“Ո՛չ ոք կ'ուրանայ զայս։

“Թողով իր դրաքիտական ու փիլիսոփայական տաղանքները՝ փնտռեցէք ապա մայնայ այս հանգամանքն իր եւ արդեան ժամանակի իմաստաւոր մարդը վրայ՝ որ գիտենք քանի մը լեզու եւ տանին հարգայն Տնտեսութիւն, տանին զբիշ շարժան իրենց ձեռքն եւ քան կենդանի իրենց բերանը, ու թէ՛ շղանք գոթախառութեան վեւեղէք դուրս իր յիշատակաւոր քանի մը անձնաւորութեանց հետ, որ մեծարանքով թելադրելով մեզի ինչ ինչ տեղեկութիւններ իր ներքինին վրայ՝ թէ Ցերդիկից բուն մեծութիւնն իր զրիտունեալարութեան եւ տեսական հետեւած գործնականութեան մէջ կը. ու, թէ՛ ոչ միւս նախամասնութիւններով՝ գէթ իր այս երկու մասերովն, ինք եւ արդարեւ.

Այդ հիշ: Առնցքով կը քառուին ալ իր վրայ յի-
րուի կամ յանիրուի զուցուած մարդկային թիրու-
թիւնները: «Չի բարեպաշտութիւն ամենայն ինչ
է մարդայն», Մենք ալ՝ եթէ այս մայրաքաղաք վաստա-
կին մէջ ունեցանք մեր թիրութիւնները, իր եւ իր
ժամանակին քաղկոմերուն համար մեր պաշտու-
թիւրեւս քաւէ անոնք, փոյթ չէ թէ ոմանք հա-
մարին այդ պաշտուած ալ կուրուցին կամ մեր այդ
թիրութեանց վրայ միւս այլ թիրութիւն:

«Գրեցինք ինչ որ կրեցինք»:

(ՀԱՆՈՐԻՐ ԵՒ ՅԵՐՈՐԻՐՈՅ ՄԵՐԻՐԷՔ ԺԵՐԷՐԷ):

Յ. Գ. ՄԱՐԿԱՐԻԱՆ

Անշուշտ գործիս հա-
մար ալ կարելի չէ ըսել
թէ անսխալ եւ անթերի
է, ինչպէս հեղինակն ալ
կը խտառովանի համա-
ռութեամբ. անշուշտ պիտի
գտնուին շատեր՝ որ գրքին
այս կամ այն կտորին հա-
մար մէկ երկու դիտողու-
թիւն պիտի ունենան, սա-
կայն այս եւ նման գործ-
քերուններքին արժէքը չի
կրնար նոյնացնել, ար-
ժէք մը՝ զոր Իսկրեան
Գրական Մրցանակաբաշ-
խութեան Երանանաժողովն
լիովին ճանչցած ըլլա-
լով՝ մրցանակի արժանի
գտած է:

2. Պարթիւ հոյ սաս-
նուէրը: «Կը լսենք թէ
ստամբուլական թեան
ուսանող Պր. Հրանդ Հա-
մաճճանը, ատամնաբու-
ժական վարժարանին մէջ
քննութիւն անցնելով ս-
տալիս մշտնաջ առաջած
է գործնական աշխատու-
թեանց, քլինիքի եւ գա-
ընթացքներու շնամա-
րութեան համար:

Քննութեանց մասնակ-
ցող քառն եւ երկու
աշակերտներէն միայն մեր
հայրենակցին առաջին
մրցանակի արժանանալը՝ լուր մ'է որ ամէն Հայու
սիրտը ուրախութեամբ կը ինչէ: Արժարանին
կարգութիւնը Պր. Հրանդ Համաճճանին նուիրեք
է երեք հատոր գրքեր որոնք իւր արհեստին վրայ
կը խօսին: Ուրիշ ուրախակ լուր մ'ալ Մշեցի Տի-
գրան Գիմարսեանին յաղորդութիւնն է, որ կարա-
զացաւ այս տարի Վասմուրջներու եւ Խճաղկներու
բարձրագոյն վարժարանը մտնել հետեւեկեկ որ լինե-

լու համար: Յիրուի այս պատանին որ դեռ հացիւ
21 տարեկան է, բոլորովին ներթական անձուկ
վիճակի մը մէջ Պարթգ ապաւինելով, գրեթէ եր-
կու տարի անխնայ եւ անվճար կերպով աշխատե-
լէն յետոյ վերջապէս կրցաւ բանալ Ecole des
Ponts et chaussées դպեանին: Պր. Տիգրանի Գի-
մարսեան իւր յարատեւ աշխատութեան եւ իւր
ներթական անձուկ վիճակին համար ամէն կրթա-
տեք հայու գնահատութեան եւ օժանդակութեան
արժանի է:

«Քանի որ Վասմուրջի եւ Խճաղկներու վար-
ժարանին վրայ կը խօսինք, յիշենք այս դպրոցա-
կան տարւոյ վերջն նոյն
վարժարանէն ինչէնէնի-
զուր պիտի գտն երկու
համակրելի հոյ երիտա-
նաղանք՝ Պր. Խաչիկ
Սարգսեան եւ Նեմու-
րեան»:

A. SAISSY, Մ. ԴԱՍԻՐԵԿ

3. Գունաթիւր պո-
լիթեքը լրտէնէն —
Հայա՝ քէ քէ-պը: Անցեալ
տարւան «Կոյմ» թուին
մէջ (էջ 350) առիթ ու-
նեցանք այս մասին իվան
Օրլով և ուս ճարտարա-
պետին գիւտը հրատար-
կելու: «Բիւրակներ, մէջ
(թ. 43 էջ 690) կը կար-
գանք արդար պարմանք
եւ ուրախութեամբ թէ
այսպիսի գիւտ մը ըրած
է ապագայը հոյ մը՝ աշի
երէի գոյն յառաւ: «Բիւր-
ակն» խորհրդապաշտու-
թեամբ կը ծանուցանէ
զայս առանց գային անունը
հրատարակելու: «Այս
Օրլովեան գիւտը, կը գրէ,
մեզ կը յիշեցնէ համա-
նման գիւտ մը զոր ըրաւ
երեք տարի յառաջ մեր
բարեկամ ապագայիններէն
մին, որուն անունն ա-
յոյժ կէս օտար յայտել:

Բայց հոյ հարցին գիւտը՝ որ ան տանն միւր-
տաւեցաւ «Երկնեքիտեան ապագութիւն» անու-
նով, աւելի գործնական առաւելութիւններ տնի.
Թաղթը մեքենային բերանը անցնելէ վերջ, շատ
մը գոյնեքով կը կատարէ ապագութիւնը, Թաղթը
կը կարէ պահանջած միտութեամբ եւ հազիւ ա-
րագութեամբ կը թափէ տղանին վրայ: Գիւտը
դեռ երեւան չէ հանուած ներթական պատճա-
ներով, Որչափ ալ ուրախացնի է այսպիսի լուր
մը՝ կարծենք գտնէ կատարելութեան մասին կրնանք
իրաւամբ կասկածիլ, ցորչափ բազմաթիւս փո-
յերով չէ վաւերացուած եւ հրապարակ հանուած,
որուն ապացոյց է՝ Ալ-Բալան գաթառայ հոմար

Հ. Գ. ՄԱՐԿԱՐԻԱՆ

1 Պատիւ, Դաքանական Բիւնանի հիւանդ: Հնդ.
Յ եւ լատ քիւ անց շատարեցար երկու մը իր
վրայ ունեցած գառանկան նախընտան. Թերեւս ու իրեւ
հացաթիկ համարումն, որ արդիւնք էր մեր ԾԼ առած
կէս-գիմարեան նախալրթութեանը: Հնդ.

երևան հանա՝ չլուրժ։ Այսու ամենայնիս այսպիսի գիւտի մը մէջ Հայոս մ'առաջնութիւնն ուրիշայն է։

4. Արեւելի Աշխարհագրութեան Ընկերութեան Վե՛լ՝ Հայաստանի վրայ ճառ է։ Արեւելի Աշխարհագրութեան Ընկերութեան Հոգաւորայն ասի՝ Պաւարէլ որոհին մէջ Ա. Չապանեան ճառ մը խոսեցաւ որուն վրայ Դանտի բացառութիւն լրագրից գովաւորի կը խօսին. այսպէս ի մէջ այլոց՝ «Le progrès de l'Est», «Est Républicain», «Journal de la Meurthe», «L'Impartial», եւն, եւ այս ճառին համառու քաղաւորք մը հրատարակած են՝ հանգերն երկիրյի խորագրութեամբ։ Ըստառացութեան շարժապահած է Պր. Ֆիտտեր, որուն մասնակցած էին բազմաթիւ երեւելի անձինք։ Չապանեան խօսած է իբր մէկ ու կէս ժամ ի մեծ հրճանան ունկիւրացոյ։ Հայոց պատմութեան եւ Հայաստանի գիւտաւոր անցքերն ու շրջաններն համառուի շարժապահով՝ Չապանեան փակած է իւր ճառն վերջին ցաւալի արկածներն սիւշելով։ Le progrès de l'Est իւր նոյն որուն թուովը Չապանեանի համառու կենսագիրն կու տայ եւ գործունէութեանը վրայ կը խօսի՝ սիշառափելով ի մասնաւոր իւր գաղղիներն լեզուաւ գրութիւնները։

5. Պրեմիէ՝ «Համալսարան» է։ «Բանաւեր» լրագրիւնը։ Վերջապէս երկու ժամանակ պատահեցանք ետըր՝ «Համալսարան» կը համի հրատարակել ելլել։ Փոքր՝ ունիլ գրքի նմանց գիրքով ամառներէ կամ լաւ եւս իջողէ մին է։ «Համալսարան», իւր բովանդակութեան (տես թերթիս կողմն վրայ) ճոխութեամբն իւր վրայ գրուած յայտ լրագրի կ'արտադրեն։ Ուսանողաց ուղղաւած թերթ մ'ըլլալը «Համալսարան» լրագրի կ'արտադրանքն է իւր իկտաւիլն էւ իկտ, հայ ճարտարագիտ, Փոթիլ ճարտար. իկտ. Վերջապէս, իկտակն նորաւիլնէն եւս զլուինքելով։ «Համալսարան» անփական դրեր հոգացած ըլլալով՝ կը յուսանք թէ վարդապետիկ հանգէն մը պիտի ըլլայ։ կը մտցենք ամենայն յաշտութիւն։ Հասցէ՝ Rédaction du «Hamalsaran», 3. Place Monge, Paris. Բաժանորդագիրն է օտար երկիրներու համար՝ տարեկան 12 ֆրանք։

— «Բանասեր», որուն երրորդ գիրքն առջեւնիս ունինք, այս անգամ յառաջագիտութիւն մ'աւելի ունի՝ — ոչ էթէ բովանդակութեան մասին, վրան զի բովանդակութիւնը կարծենք զապէն աւելի հնաւորքերական եւ գահայտցիլ չի կրնար ըլլալ. — եւ այս յառաջագիտութիւնն է՝ որ այս անգամ լոյս կը տեսնէ Գոթերաւիլնի, այս փոփոխութիւնը գնել մեծապէս կ'աւարտացնէ եւ այնչափ աւելի՝ որչափ կարծենք մենք եղանակ առաւիկնը որ այս պատ. ուսումնաթերթը տպագրեալ ապանելու փափաքն յայտնած էինք։ «Բանասիր» տպագրութեամբ հրատարակուելուն օժանդակած են, եւ առ այս միայն գովութեան արժանի են՝ Վեհ. Կաթողիկոս Սիրիան Հայրիկ, տալով 100 աւարքի. Պր. Վլ. Դաւադարեան 10 անգ. ոսկով եւ Պր. Անարոնիք Ետանեպու 40 ֆր. «Բազմաժէպ» 20 ֆր. ուլ եւն։ Այս փոփոխութիւնն կը յաւ-

անք որ կը փոտարի «Բանասիր» ընթերցողաց օտարագրոյն թիւ մը, քան զոր այսօր ունի։

6. Անհանայ, Բուզովիլայի Հայոց ասիլ իբր 15 տարի յառա՛վ 1885ին՝ իրենց ազգային շահերն եւս պահպանելու համար հաստատած էին՝ «Անի» անուն ընկերութիւն մը, որ կամայ կամայ առանց թէեւ ամբողջովին քաղաքայն՝ բոլոր այն հաստատութեանց նման, որոնց պետերուն կը պակի գործունէութիւն եւ հաստատամտութիւն, մարեցաւ եւ խոր քանի մաս։ Այս վիճակին մէջ կը գտնուէր գեւ այս ընկերութիւնը մինչեւ վերջնաւ. երբ քանի մ'երեւելի անձնաւորութիւնք ձեռք գաղղին այս ընկերութիւնը վերստին կրկնադաշնդնելու։ Առ այս վիճանը հրաւեր կը կարգաւ ասոնք առանձին թղթով մը բոլոր անդացի Հայոց, ժողովելու ի Սուշաւա եւ «Անի» վերակազմելու։ Ժողովն որ պիտի գումարուէր անցեալ տարւոյն զեկամ մ. 17 ճիւն արգէն իսկ աւարտած ըլլալն է՝ Դաւադարեան թէեւ մեզ ալ զգուած էր՝ սակայն ժողովին ելքին վրայ անգիկութիւն մը շտապանք ցոյտը. եւ յուսանք սակայն որ յաշտ արգիւնք մ'ունեցած ըլլայ, զոր կը մաղկենք որտանց. — նման ազգասիրական շարժում մը կը տեսնուի նաեւ Լեմիւրգի կաթողիկ երրորդաւոր Հայոց մէջ ալ, ինչպէս կը կարգանք՝ «Սուրհանդակ» (Թ. 206) մէջ։ Դաւադարեան է որ Լեհահայոց մեծագոյն մասն՝ Բուսթին ի բաց առեալ՝ ուր գեւ ժբէ շատ դաւաւակակն հայերն մը կը խօսանք, իրենց մայրենի լեզուն մեղցած են։ Արք Օգոստինոս Թեոգորովիլ քանի մ'երրորդաւոր հետ փափաքելով իւր մայրենի լեզուն օտովիլ՝ կը գիմէ ի Սուշաւա 8. Արեւի Ա. ին՝ անիլ յառաջ այլուր ի զուր գիմունքն երեւելով, որ սիրով յանն կ'առնաւ օրը քանի մը ժամ գոհել առ այս գիմունքն։ «Սուրհանդակ» կը հաստատած թէ վիճենալ ալ գիմունք ըլլած է. էթէ Միտրանութիւնս կ'ակնարկէ այսու՝ կրնանք բաւել թէ վերջին երկու տարիներս մեզի այսպիսի խնդարնք մ'ունեւորէն։ Միտրանութիւնս որ այսօր իսկ վիճենալն օտարաց հայերենի ուսուցման կը օտարը՝ այսպիսի խնդիր մը մերժել չէր կրնար։ Ծաւալին այն է՝ որ Թեոգորովիլ պիտի չկարենայ այս դասերը շարունակել, այնու որ Սրեն Ա. կու ըլլած է Ամերիկայի Հայոց կողմանէ ի Զիկապոյ։ Սակայն ծանօթ ըլլալով՝ Թեոգորովիլն ձեռնարկու եւսանան եւ տոնիւնութեան՝ կը յուսանք թէ ի վերջոյ կը յաշտի իւր ձեռնարկին մէջ եւ կարող կ'ըլլայ իւր այնպիսի սիրած մայրենի լեզուն ուսուցանել եւ իւր քաղաքակցայ։

8. Երկու Գովանայ լրագրաց Գոթերաւիլ։ Պաւարէլ հայ լրագրաց մէջ ցաւով կարգադրենք երկու լրագրաց՝ «Բուսթին» եւ «Պատկեր» ի սպաս գահարումը։ «Պատկեր» գաղաքումն գտնէ այնչափ ցաւալի չէ, ինչու որ «Պատկեր» լրագիր մին էր, որուն գոհուարաւ օտաւանական տիտղոսը կրնայ տարուիլ։ Վերջերս գեւ Խոսիկոս մը կը զուր մեզ թէ «Պատկեր» ծնաւ, ապրեցաւ, մեռաւ, եւ ոչ դը անոր գոյութեան տեղեկութիւն ունի, Ոչ այսպէս «Բուսթին», «Բուսթին» վերջին տարիներս շնորհիւ իւր խմբագիրն Ս. Գոտիթեանի եւ Դ. Խալիկոնցի ոչ միայն մեծ յառաջագիտութիւն ունեցաւ այլ եւ

այնչափ զարգացաւ որ ամէն ուսումնականի եւ մասնաւոր լեզուգիտութեամբ պարագադրել ամենէն կարեւոր թերթերէն էր: «Բիւրակին» զարգարումն ամէն ուսումնականի անկեղծ ցաւ միայն կը պատճառէ: Սակայն այնչափ չէր ուզեր բլլալ: Ժանշնաւով զիչ շատ թըրքայ լրագրաց կենսական պայմաններէ կը յուսանք թէ ի վերջոյ Ս. Դաւիթեանի քղանց պիտի յաղկուի: «Բիւրակին» վերադառնալ արտաթերթիւնք: Գոր կը մտածենք սրտաւոր:

8. Երբեք իստ — «Բաշմէշ» Երկրայ թուով երեք տարին կը լրանայ որ «Հանդէս» հանդէս ուսումնական աշխարհին համար շահաբերիչ նորութիւն մի, որ է ազգ. — մասնաւոր ինքնաշնորհ — քաղաքական մէջ ուսումնական, շահաւետ յօդուածոց բովանդակութիւնը հրատարակել: «Հանդէս» իւր այս նորութեան ցայտօր հաստատութիւն մնաց: Ժանշնաւով թէ սկզբնական ծրագիրն ալ անցաւ, այնու որ այսօր լրագրաց բովանդակութեան ծաւալն աւելի ընդարձակ կը բռնէ: Այս ուղղութեան հաստատութիւն մնալով՝ միշտ յիշու ինքնաշնորհ բովանդակութիւններն քաղաքական մէջ կ'ընէ: Հետեւաբար զուրս կը մնան Արմենի, l'Arménie. Դրոշ. Երբեք, Իրանաւ, Միւսլիմ, Երկրայ, Հայրենի, Չայ Եւրոպէոց եւն եւ Ֆան թերթեր, սակայն այսու ոչ որ կրնայ բռնել թէ այս թերթերուն մէջ օգտաշատ, ուսումնական, բանասիրական շահաբերիչ յօդուածներ չըլլան, ծիծաղելի է այնպիսին: «Բազմազեպ, վերջին երկու տարիներս մեծ թախք մ'աւառ է, ուրախակի բերելով թէ, իւր ծերութեան խորքը բարբառի փոխած, ասոր պատճառով թէ իւր վրան շատ խառնցել կու տայ եւ թէ միանգամայն այն զատ: Միտաւորական վրայ՝ որուն որ օրգանն է: Այս կարծեմք ուրախակի երեւոյթ է, վրան զի ի կողմէ կամ ընդդէմ խօսելը միշտ reclame մըն է լրագրի մը: Սակայն ինչպէս ի կողմէ՝ նոյնպէս ընդդէմ խօսող. ինչպէս հասանող՝ նոյնպէս երբեմն չհասանող կայ այս կամ այն ինչգրին կամ յօդուածին մէջ: Այս պարագային մէջ «Հանդէս» ակնհայտօրէն անեղանակ մէկ երկու ոչ այնչափ ի կողմէ եղած յօդուածոց ցանկը նշանակելու իւր ծածկին վրայ: (Երբեք կարծեմք ուսումնական յօդուածներ էին): Ասով «Բազմազեպին» բարեկամ եւս հանգիսեցաւ, ցաւալք բառ: Այս բաւական եղաւ: «Բազմազեպին» բարեկամի դատի մ'արտաւանաւուն համար: Ա՜ստ («Բազմ» 1899, թ. 12, էջ 588՝ Դաւիթ) «Երբեքն աւելի հետաքրքրական էր կայ. քննէ տարույս սկիզբներն Մանչէսթրի մէջ հրատարակուած «Վաղանա Չայն» անուամբ թերթի պրակներն: Չեր իշխած Վիեննայի «Վաթիկան» հայ թերթը, իւր ազգայնութիւն թերթեան յօդուածոց ցանկին մէջ կրնար նաեւ «բարեկամ» չըլլալ թեան համար քաղաք չի թողնուլ նոյն թերթին մէջ եղած իւր քաղաքական իշխումը: «Գոր մենք ժամանակին մերկին մէջ չի գրինք յարգելով փափակ կէտ մը [Das spricht Bände «Հ. Վա. Ի. Նաթ. Ի. Գալով միւս հարցին. Յիշեցեք ազգաւոր ու իւր սիրամարդի կեղծ պատմաւանքը. ուրիշ ենք որ Չեղի ու Չեղի նման ցատտներ ծանօթ է» Բաշմէշ յիշատակներն ինքնաշնորհ — քաղաք: Այսպէս կը գրէ «Բազմ»:

սակայն այս առաջին անգամը չէ, 1899 Օգոստոսի թուին մէջ (էջ 392) նմանապէս թղթակցութիւն մը կայ: «... Հայ խմբագրութեան մէջ լուրջ թերթեր ինքու հարգապաշտ են եւ: «Բազմազեպ» անոնց մէջ ամենաշնորհ տեղ իւր էր:» * Ուրիշ կ'ըլլայինք թէ իստ այսպէս ըլլար. եւ կը մտածենք իսկ զայս: Սակայն կարծեմք «Բազմ»-ին այս թղթակցութիւնները շատ լաւ տպաւորութիւն մը չեն ընդ: Չենք ուզեր պնդել թէ այս թղթակցութիւնը կեղծ ըլլան (մեղի դատ մը տալու եւ «Բազմ»-ին աւաճեցնելու փափակէն դրդեալ) սակայն յամենայն դէպս կ'ստիպուինք են եւ tendenz ու հաշիւ: «Բազմ»-ին մեղի սորվցուցած բարոյականին ոչ այնչափ համաձայն: Մեր վրայ այն տպաւորութիւնն ըրին ասորք՝ իբր թէ «Բազմ» անեղանակ որ իւր ինքնաշնորհներն, իւր անհայտ ինքնաշնորհ լայն ասոնց վրայ խառն չկայ՝ ինք իսկ ստիպուած ըլլայ իւր փառք անկամք երեւելու: Գեղարք մը որ միայն քանի մ'անգամ չէ որ պատճառ է: Օգոստոսի թուին վրայ՝ մենք ալ փափուկ կէտ մը յարգելով՝ շնորհակալութեամբ այս անգամ ստիպուած միայն կ'ընենք զայս: Գիտնալով որ բարոյականի դատ ասոնցք՝ դատ ալ անեղանակ պատճառ ըլլալու է: Man muss die Kehrseite der Medaille auch kennen lernen (պատկերին միւս երեսն ալ նմանապէս է): — Ուրիշք թէ մենք «Վաղանա Չայն» անուն թերթին Վիեննացոցն եւ թերթի վրայ դարձը՝ մեր «Բազմազեպին» քաղաքներն, մէջ չաւանք՝ պատճառն էր միայն որ այս թերթին ընդհանրապէս ուսումնական հանդէսներուն շարքին մէջ չէինք նկատած: Եւ թէ որչափ աղագարացի եր մեր կարծեմք՝ այս ելքը քաղաքաց: Վաճառք թերթերուն, շարքաւոր թերթերուն — միշտ ըրնաւորութիւնն հրատարակելով՝ ասիպուած էինք: «Վաղանա» «Բազմ»-ին վրայ դարձեալ իստ ի միտքին յիշանալու: «Բազմ»-ին, որչափ շարքն չէինք կրնար գաղափարութիւն մ'ընել: Բայց ասոր ի միտքարութիւն «Բազմ»-ին, բաւած ըլլանք հոս որ՝ մենք չենք խորշիք նաեւ Վիեննացոցն զէմ դրամաներն արձանագրելու թերթիւն ծածկին վրայ: Եւ թէ յայտ մասին շատ աւելի չունինք՝ պատճառն այն է որ լրագրի թերթիւն զէմ դրեւալ բառ չեն անեցած:

9. «Հայրենի» իմպրոպտանն այլոք: «Հայրենի» խմբագրութիւնն Դեկտ. 18 թուականու հետեւեղ տխուր ծանուցում կ'ընդունինք վերջին բազմին:

«Ծաւր քաղի կը ծանուցանել թէ, այն չէնք որ «Հայրենի» եւ հրատարակուր. անցեալ գիշեր հայ քաղաք եղաւ: Վարչութիւնն կարեւր եղածին շափ շառավ պիտի հրատարակէ թերթը: Մեր բաժնարարները կրնան տպահով ըլլալ, զի «Հայրենի» տպահովագրուած էր:» The Hayrenik, 468 3rd Ave. New-York City. U. S. A.

ՕՏՏՈՒՄ ԳԻՏԵԼԻԳԵՐԻ

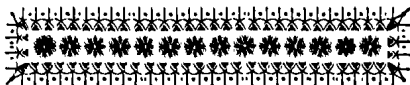
— Կոնգրէսի արդիւնքն ինչպէս եւ քիչը: Հաղել զար մը միայն է որ սկսած է կանդակել

* Ընդգծանքը մնգիւնք:

սպակւոյ գործածութիւնն, եւ սակայն շատ քիչերուն ծանօթ է այս մեզն համար անհրաժեշտ առարկային գտնին անունը: Այս գիւտն ընդն է իմէ Արգան, որ միանգամայն հնարած է բոլորաձեւ պատուոգրով վառող կանգնեղները: Արգան իրիկուն մը աշխատած միջոցին՝ իւր կրտսեր եղբայրը կատակաւ կանգնեղն վրայ յատարել վերցուած գիւտը չէ՛ղ մ'անցուց: Արգան տեսաւ անմիջապէս որ բոցն յանկարծ աւելի պայծառ կը վառեր, եւ ստուգեց որ այս յառաջ կու գար ծանկոցէն կամ աղպկիէն՝ որուն օգնութեամբն՝ լապտերը շատ աւելի դիւրաւ եւ մեծ քանակութեամբ՝ հարկաւոր օգը կը ծծէր: Այսպէսով կատարել մը հետեւութիւնն եղաւ այս մեզն համար անհրաժեշտ առարկային գիւտը:

— Խաչ-տէ իբր գուշակ օրաց: Եթէ քիչ մը բարձրէ՛կ բռնուած խահուէի աճանէ՛ն սկահակին մէջ սուրճը լցնուի: — Կենթադրուի միայն զուտ սեւ խահուէի վրայ է խաչքս — հեղուկին մէջանգըրը փշտիկներ կը գոյանան. Արգ եթէ ասոնք փոքրիկ պղպշակներէ կը բաղկանան եւ երկայն առան մի եւ նոյն տեղը կը մնան, այն առան միօրինակեալ օգոյ յոյս կայ, սակայն եթէ փոքրուրը մեծեակ պղպշակներէ բաղկանայ եւ սկահակին եզրերը զնանդուի՝ գիտնալու է որ անձեւս պիտի գայ. պղպշակներուն շուտով ցնդիլն եւ ցրուիլը անհաստատ օդ կը գուշակէ: Դոյնը կարելի է ըսել նաեւ նոր աղացուած խահուէին համար: Աղացուած խահուէն մեծ զգուշութեամբ խահուէի աղօրիքէն հանուած առան երբ զանգուածը սուր անկեամբ կը վերջանայ՝ նշան է թէ աղէկ օգ՝ իսկ երբ ցրուած քայքայած է զանգուածը՝ թէ սխուր ու գէշ օդ պիտի ընէ: Ասոր մեկնութիւնն է, որ խահուէն արտաքուր կարգի խառնուութենէ եւ չորութենէ կ'ազգուի:

— Թափ-թիւ Իտիկ մը Բոսթընցի պարտիզպան մը յաղթած է խառնուրդով շատ սխրուն, խոպոպիկ տերեւներով գոց կարմիր մեխակ մը յառաջ բերել: *Gartenflora* թերթին հաղորդածին նայելով՝ այս ծաղկին *Lawson* Տիկնուի անունը տուած է: Ի՛նչվսն՝ քաղաքին ամենահարուստ անձնաւորութեանց մին ծաղկին այս շքեղ նոր խաղը (տեսակը) գնելու համար, վճարած է պարտիզպանին 150.000 ֆրանք:

ՔԱՂԱՔԱՅԱՆ ՏԵՍՈՒՄԵՐԵՆ

Վիննաւ, 29 Դեկտեմբեր 1899:

Անգղիա-Տրանսիլանա: Վերջին անգամուն այս տեղս դեռ կը գրէինք թէ՛ «ցայսօր վնասական եւ որոշիչ ճակատ մը չեն տուած», երկու թշնամի քանակները: Անկէ ի վեր միծ եւ նշանակալից դէպքեր պատահեցան: Անգղիական անյաշնողութեանց դուրը բացաւ Լորդ Մէթուէն որուն քանակին համար կ'ըսէինք թէ անշարժութեան դատապարտուած է, սակայն Բուրերն ո՛չ թէ անգործութեան այլ իրապէս զՄէթուէն ետ քաշուելու ստիպեցին: Մէթուէն փորձեց ժամանակ վաստակիլ, գիւտադադարի ունայն առաջարկութիւններով. սակայն ուշիմ՝ թշնամին կտրուկ եւ զօրեղ պատասխանով մ'իմացուց որ ետ քաշուելու է եթէ չուզեր ամբողջովին պաշարուիլ: Ջօրով. Գաստակը, իրմէ աւելի չարաչար յաղթուեցաւ: Աւելի զարհուրելի եղաւ զօրով. Բուլլըրի՝ Անգղիացուց *Generalissimus* պարտուկիւնը, որ եւ ծանր հետեւութիւններ կընայ ունենալ: Բուլլըր Պիէտէրմարիցըրուէն 18.000 ըստ ումանց 25.000-ի քանակով մը դէպ ի Լէյդսմիթ կը քալէր՝ քաղաքը պաշարմանէ թափելու համար. թշնամին (14.000—18.000) կը սպասէր իրեն Կոլէնսոյի մօտերը՝ յառաջուրնէ բռնած եւ ամրացուցած ըլլալով գրեթէ 24 հազարամէտը երկայն լեռնաշղթայ մը, եւ այսպէսով կարծես Բուլլըրի սահմանելով այն կէտը՝ ուր կրնար եւ պէտք էր սա իւր վրան յարձակիլ: Բուլլըր շուգեղով եւ չկարենալով ալ երկար չըլան մ'ընել՝ յարձակեցաւ թշնամույն վրայ, ճակատն ամուրոյ 16ին պատահեցաւ եւ վերջացաւ Անգղիացուց համար այնպիսի չարաչար պարտութեամբ մը որպիսի դժբախտութիւն մը դարերէ ի վեր տեսած չէր Ալբիոն: Անգղիացիք իրենց 16 մեծ ու փոքր թնդանօթներէն հագիւ 2 հատը կարող եղան ազատել, հատ մը թշնամույն ռուսներն անգործածելի ըրած էին իսկ 12 հատը գերի բռնած: Անգղիացուց կորուստն (մոռեալ, վիրաւոր, զերի) ըստ պաշտօնական ծանուցմանց է 1097 (յորս 66 պաշտօնակալ), թիւ մը որ շատ քիչ